

A KERESKEDELMI VÉTEL EGYES SZABÁLYAI

A 18-19. század magánjogi bírói gyakorlatának kutatása során kezdtem érdeklődni a szerződési típusok fejlődése iránt, mint pl. az örökbevallásokban megjelenő sajátos kikötmények, feltételek megjelenésére, amelyek új szerződési típusok – tartási, életjáradéki szerződések – kialakulásához vezettek. A rendi magánjogunkat meghatározó örökbevallások mellett egyre fontosabb szerepet játszottak a mindennapok életében azok az adásvételi szerződések, melyek tárgya ingó dolog volt, amely szerződések már a kereskedelmi vétel egyes szabályainak a megjelenését tükrözték. Miután a szokásjog alakította szerződési jogunk fejlődését nélkülözhetetlenné vált a bírói gyakorlat megismerése, amely a rendi korból átvetett a polgári kor törvényszéki gyakorlatának megismeréséhez is. Ezekhez a kutatásokhoz sokszor kaptam inspirációt *Stipta István*tól, akitől levéltári kutatómunkám első lépéseitől fogva igen sok segítséget kaptam. Barátságát, segítségét ezzel a tanulmánnyal köszönöm meg, amely az újabb kutatási eredményekbe enged betekintést.

A magyar magánjogi kodifikáció története szorosan összefonódik a kereskedelmi jog kodifikációjának történetével. A gazdasági élet fellendülése a 18. század utolsó évtizedében szükségessé tette a több évszázados szokásjogi normák egységes rendszerbe foglalását. A Mária Terézia által kezdeményezett munka, amely a kúriai döntvények összegyűjtését eredményezte, még nem tette lehetővé a kodifikációs munka elkezdését, de az összegyűjtött döntvények bizonyítják, hogy a gazdasági élet szempontjából fontos kereskedelmi normák és ezen belül az egyes szerződési típusokra vonatkozó szokásokat még nem tartották olyan fontosnak, hogy a *Planum Tabulare* döntvényei közé felvegyék. *Skerlecz Miklós* munkássága tette lehetővé, hogy az 1790:67.tc-el felállított regnicoláris bizottságok között, a jogi bizottság a magánjogi javaslatok mellett kereskedelmi törvénytervezetet is készítsen, melynek „szellemi atyja” maga *Skerlecz* volt.¹ Az ismert történelmi események nem tették lehetővé, hogy ezek a tervezetek az országgyűlés asztalára kerüljenek. Bár az 1827:8.tc-el ismét felállításra kerültek a kodifikációs bizottságok döntő változás sem a magánjogi, sem a kereskedelmi jogi tervezet sorsában nem következett be. Ehhez az 1839/40. évi országgyűlésre volt szükség, ahol első ízben születtek meg azok a törvények, amelyek a kereskedelmi jog egyes lényeges jogintézményeit – kereskedelmi társaságok, fuvarozási szerződés – szabályozták. Egységes kereskedelmi jogi törvénykönyv megalkotásáról szó nem esett. Pedig a mindennapok gyakorlatában a fuvarozási szerződésen kívül az ingó dolgok adásvétele, cseréje vagy a vállalkozási szerződések éppúgy fontosak voltak és az

¹ BIRÉNYI Pál: *Skerlecz Miklós báró művei*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1914.

ezekből fakadó viták gyakran képezték egyes peres ügyek alapját.²

A kodifikációs munkálatok majd az osztrák-magyar kiegyezést követően gyorsultak fel, de csak a kereskedelmi jog terén vált eredményessé. Az országgyűlés elfogadta *Apdány István* javaslatát és megszületett a kereskedelmi jogról szóló 1875: XXXVII.tc. Bár a törvény elfogadásával a kereskedelmi jog terén is az elsődleges és legfontosabb jogforrás maga a törvény lett, de arra is lehetőség volt, hogy ha a meglévő kereskedelmi szokásokat vagy éppen a magánjog általános szabályait alkalmazzák a felek, ha a törvény másként nem rendelkezett. A mindennapok gyakorlatában a törvény egyes rendelkezéseit sem azonos módon értelmezték a gazdasági élet szereplői, ami bíróságaink számára is sok feladatot adott.

Az osztrák-magyar kiegyezést követően 1871-ben felállították az elsőfolyamodású bíróságokat.³ A törvényszékek gyakorlatát kutatva vált egyértelművé, hogy a törvényszék bírónak nemcsak a továbbra is a szokásjog által szabályozott magánjogi eseteket kellett eldönteniük, hanem a kereskedelmi törvény egyes szakaszait is értelmezniük kellett ahhoz, hogy a kereskedők között felmerült vitás kérdésekben igazságot szolgáltatassanak.

A továbbiakban a kereskedelmi jog, ezen belül a kereskedelmi vétel egyes szabályainak a gyakorlati alkalmazását mutatom be a Szegedi törvényszék fennmaradt ítéleteinek segítségével.

Mielőtt a kereskedelmi törvény kereskedelmi vételre vonatkozó szabályainak a gyakorlati életben való érvényesülését elemezném, szükségesnek tartom, hogy röviden ismertessek egy esetet 1854-ből. Bunyevác Miksa pesti nagykereskedő 1854. január 9-én vételi szerződést kötött. A kereskedő, mint vevő megállapodott az eladóval, hogy 500 köböl árpát vásárol, köblét 9 forintért. A vevő 300 forint foglalót adott és kötelezte magát a vételár hátralevő részének 1854. január 30-ig való megfizetésére. Az eladó vállalta, hogy az árpát 1854. március 10-én a Maros partjára, hajóval elviszi. A vevő a szerződésben meghatározott időpontban a teljesítés helyén – Maros parton – megjelent, de sem az eladó, sem az áru nem volt ott. A vevő az eladót felszólította a teljesítésre. Az eladó viszont közölte, hogy a vevő, a szerződésben meghatározott időpontig nem fizette meg a vételár hátralékot, ezért a szerződéstől elállt. Az árut már eladta, mert félt attól, hogy később már csak jóval alacsonyabb áron tudja azt értékesíteni.

A vevő keresetet nyújtott be az eladó ellen a császári és királyi törvényszéken és az ABGB szabályaira hivatkozva követelte a szerződés teljesítését, a szerződés nemteljesítése miatt kártérítést, valamint az eladónak adott előlegnek kamatokkal növelt értékű visszafizetését. Az eladó, mint alperes azzal védekezett, hogy a kereskedő felperes szegte meg a szerződést, ezért jogában állt elállni a szerződéstől. Egyébként is felszólította a határidő elmulasztása miatt a felperest a vételár megfizetésére, amire a felperes nem

2 HOMOKI-NAGY Mária: Egyes szerződési típusok a dél-alföldi mezővárosok joggyakorlatában. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 2003, 63(8), 1-66.

3 BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996, 216-218; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, Multiplex Media- Debrecen U.P., 1997, 128-131.

válaszolt. A felperes ezzel szemben vis maiorra hivatkozott, mert január végén az utak járhatatlan volta miatt nem tudott Pestről Makóra, a Maros partjára utazni.

Mind a cs. és kir. törvényszék, mind a cs. és kir. ítélőtábla, és végül a Legfőbb törvényszék is elutasította a felperes keresetét azzal az indokolással, hogy a kereskedőnek mindent meg kellett volna tennie, hogy a vételárat a szerződésben meghatározott időben megfizesse, vagy ha erre az utak járhatatlansága miatt nem volt képes, bírói lerétbe helyezze. Elutasították a vis maiorra való hivatkozást is. Megállapították, hogy joga volt az alperesnek a szerződéstől elállni és az előleget megtartani. A Legfőbb törvényszék tért ki indokolásában arra a tényre is, hogy az adott esetben nem az ABGB szabályait kellett volna az I és II. fokú bíróságnak alkalmaznia, hanem az *árúszervezési kötésről szóló 1844:VI. törvényt*, amit az ABGB nem helyezett hatályon kívül.⁴

Az árúszervezési kötés (szállítási szerződés napjainkban) olyan kereskedelmi vétel, amikor az eladó a vétel tárgyát képező ingó dolgot a szerződésben meghatározott helyre, a szerződés megkötését követően, egy későbbi időpontban szállítja és ott adja át a vevőnek.

A fuvarozásról szóló törvény (1840:XX.tc.) mellett az árúszervezésre vonatkozó törvény volt az, amelyik elsőként rendelkezett az eladó és a vevő felelősségéről a szerződés nemteljesítése esetén. A *árúszervezési kötésről szóló törvény* még kitért arra, hogyha a szerződést a vevő szegte meg, akkor az eladó követelhetette a nemteljesítésből származó minden kárának a megtérítését (1844:VI.B 3. §). Ha az eladó szegte meg a szerződést, akkor a vevő követelhetett kártérítést, és ha előleget adott, annak a törvényes kamatokkal növelt összegét is (1844:VI.B. 4. §). Az ismertetett eset a kereskedelmi vétellel kapcsolatban felmerülő szinte valamennyi vitás kérdést tartalmazza. Melyek a kereskedelmi vétel szüükszerű elemei? Milyen kötelezettség terheli az eladót és a vevőt késedelmiük esetén? Mit lehet fix ügyletnek tekinteni és annak melyek a feltételei?

A magyar joggyakorlat azt várta, hogy a kereskedelmi törvény pontos és körültekintő rendelkezéseket fog tartalmazni. Ez azonban nem így történt. Bár az 1875-ben elkészült kereskedelmi törvénynek a 336. §-a rendelkezett a kereskedelmi vételről,⁵ a következő szakasz pedig rögzítette, hogy a szállítási szerződésre is a kereskedelmi vételre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni.⁶

Nagy Ferenc a kereskedelmi törvény kommentárjában jegyezte meg, hogy a törvénynek a vételre, ahogy általában a kereskedelmi ügyletekre vonatkozó intézkedései nem kimerítőek, azokat a kereskedelmi szokásokkal és a magánjognak az adásvételre szóló szabályaival

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára (MNL CSCSML) IV.B.157.a 29/III/1854.

⁵ „A vétel megkötöttnek tekintetik, ha a felek úgy a vétel tárgyára, mint az arra nézve meg-egyeztek.”

⁶ „337. § A vételre vonatkozó határozatok azon kereskedelmi ügyletekre is alkalmazást nyernek, melyek bizonyos mennyiségű helyettesíthető dolgoknak meghatározott árért szállítása iránt kötöttek” vö. SCHWARTZ Tibor: *A kereskedelmi vétel jogszabályai*. Budapest, Grigely R. Könyvkereskedése, 1932, 13-14.; KUNCS Ödön: *A kereskedelmi- és váltójog tan- könyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938, 392.

kellott kiegészíteni.⁷ A törvényszékek elé kerülő ügyek bizonyítják, hogy bíróságainknak igen gyakran kellett a kereskedelmi törvény egyes szabályait értelmezni. Az ítéletek indokolásaiban talál a kutató válaszokat a kereskedelmi vétel egyes dogmatikai szabályaira.

A 19. század végén, a 20. század elején megjelenő jogi szakfolyóiratok – Jogtudományi Közlöny, Jogállam, Kereskedelmi jog – nagy hangsúlyt fektettek a bírói gyakorlat ismertetésére is. Kiemelték, hogy „a kereskedelmi ügyletek köréből a vételi ügyletek alkotják a kereskedelmi forgalom zömét.”⁸ A vételi ügyletekből keletkező jogvitákat egyes esetekben már állandó bírói gyakorlat alapján döntötték el, míg sok esetben az egyes törvényszékek eltérően értelmezték a kereskedelmi törvény szövegét. „A vételre vonatkozó joggyakorlat ingadozásait a törvényszöveg bizonytalanságai teszik érrhetővé. Emellett a bíró, hogy a felmerült eset igazságos megoldását megtalálja, a törvényszakaszait gyakran különbözőképpen interpretálja, ami persze a judicatura egységességének és következetességének rovására megy.”⁹

Ahhoz, hogy a magyar bírói gyakorlat érthető legyen, néhány konkrét eset bemutatásával szeretnék a kereskedelmi vételnek a mindennapok gyakorlatában jelentkező dogmatikai kérdéseire rávilágítani.

Már a kereskedelmi törvény hatálybalépése utáni évtizedben jött létre az az ügylet, amelyben az eladó alperes 50q zabot és 50q kukoricát adott el a felperes vevőnek azzal a kikötéssel, hogy a vevő köteles az árut augusztus 20-ig átvenni és a vételárat megfizetni. Késedelme esetén a vevő elveszti az adott előleget. A vevő a szerződésben meghatározott időpontban csak a zabot vette át, a kukoricát nem. Így az eladónál maradt az előleg összege. A felek ugyanakkor abban egyeztek meg, hogy a kukorica átvételének időpontját, néhány nappal elhalasztják. A vevő augusztus 23-án megjelent a teljesítés helyén, de az eladó arra hivatkozva, hogy ő augusztus 22-ig adott csak haladékat a kukoricát nem adta át és az előleget is megtartotta. A törvényszék az ítélet indokolásában arra az álláspontra helyezkedett, hogy a felek által megkötött kereskedelmi vétel nem tekinthető fix határidős ügyletnek, mert „az ügyletnek a kitűzött határidőben való teljesítése annyira lényeges feltétele lett volna, hogy anélkül az üzlet nem jött volna létre.” Ugyanakkor az a szerződési kikötés, hogy a vevő késedelme esetén az előleg az eladónál marad, az előleget szerződési biztosítékká, kötbérré változtatta. A törvényszék a vevő keresetét elutasította. A fellebbezési bíróság helyben hagyta a törvényszék ítéletét, annak indokolását azzal egészítette ki, hogy „a felek az árunak meghatározott időben leendő átvételét az eladás teljesítési kötelezettségének feltételeként kiköthetik. Ilyen esetben maga a szerződési megállapodás jogosítja fel az eladót arra, hogy a kitűzött időben való átvétel elmulasztása esetén utólagos teljesítési határidő engedélyezése nélkül, illetve az elkésztett felajánlott teljesítés visszautasításával

7 Ez indokolta, hogy a kereskedelmi törvényt a bírói joggyakorlat széleskörűen és kezdetben egymásnak ellentmondó módon is értelmezte. A magánjogi kódex hiánya miatt vagy az évszázadok alatt kialakult normákra – szokásjog – hivatkoztak, vagy az ABGB szabályaira támaszkodtak, függetlenül attól, hogy azt 1861-ben hatályon kívül helyezték.

8 *Jogállam*, 1902, 1(10), 819.

9 *Jogállam*, 1906, 5(10), 782.

az ügylettől elálljon.¹⁰ Mindezt „az újabban követett állandó bírói joggyakorlat alapján kialakult jogszabály” teszi lehetővé. Ha ezt az esetet a fentebb ismertetett árúszervezési köréből keletkezett üggyel összehasonlítjuk, könnyen megtalálhatók a bírói gyakorlatban követett szabályok. A felek mind a két esetben megállapodtak a kereskedelmi vétel tárgyában, a vételárban, a teljesítés helyében és idejében. A vevő mind a két esetben előleget adott. Az első esetben az eladó felszólítása ellenére sem fizette meg a vevő a teljes vételárát, míg a második esetben a vétel tárgyát nem vette át a vevő a megadott határidőben. Az eladók mind a két esetben a *vevő szerződésszegése* miatt elálltak a szerződéstől. Az eladóknek ez a magatartását mind a neoabszolutizmus korának bírói fórumai, mind pedig a Szegedi Ítővényszék, illetve a Szegedi Ítélőtábla helybenhagyta az „állandó bírói gyakorlatra” hivatkozva. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a vevő késedelemre eseten az eladó elállási jogát a bírói gyakorlatunk később korlátozta. Ha a vevő az áru átvételével esett késedelembe az eladó nyilvános árverésen értékesíthette az árut azért, hogy a késedelemből az áruban keletkezett kár mértékét csökkentse.¹¹ Az ismeretterett esetekben – a fennmaradt íratok tanúsága szerint – nem került sor nyilvános árverésre.

Egy másik esetben a felperes vevő 1901-ben virágdrótot vásárolt R és társai cég útján alperes eladótól. A szerződésben a felek kikötötték, hogy az árunak szeptember végére meg kell érkeznie. Az eladó a teljesítéssel késedelembe esett. A vevő többször sürgette a cég útján az eladót, hogy legkésőbb október 24-ig küldje el a megrendelt árut. Az eladó október 12-én küldte el levelét a cégnek, amelyben jelezte, hogy a következő héten vasúton feladja azt. Ez megtörtént, az áru megérkezett, de a vevő nem vette át az eladó késedelemre hivatkozva és keresetlevelet nyújtott be a törvényszéknél az eladó ellen. A perben a felperes vevő tagadta, hogy az eladónak az áru feladására vonatkozó értesítését megkapta volna. Ugyanakkor állította, hogy a kereskedelmi törvény 355. §-a szerint fix határidős ügyletet kötöttek. A megrendelt áru, virágkötő huzalok voltak, amelyek Mindenszentek napja előtt készítenő koszorúk és virágcsokrok elkészítéséhez kellettek. A törvényszék elutasította a vevő keresetlevelét. Az ítélet indokolásában kifejtette, hogy „a K. T. 355. §-ának szabálya alá tartozó záros határidejű véte ügylet csak akkor sorog fenn, ha a vevő az árut az ügylet körülményeiből kitűnőleg csak a meghatározott teljesítési határidőben használhatja és így a kikötött határidőben való szállítása vételügylet lényeges feltétele. Magában véve az a körülmény, hogy a rendelés valamely meghatározott határidőre történt, nem azonos azzal, hogy a határidő az ügylet lényeges feltételeként köttetett ki.”¹² Az ítéletben külön kiemelték, hogy a vevő a szerződésben foglaltakhoz képest, magadott haladékat az eladónak a későbbi időben való teljesítésre, aki az árut ekkor már szállította. Ezért nem volt joga vevőnek a szerződéstől elállni.¹²

¹⁰ MNL CSCSML Szegedi Ítélőtábla VII.1. 692 doboz.

¹¹ KUNCZ i. m. 401.; A szakirodalomban vita volt arról, hogy a vevő késedelemre eseten el lehet-e kimentéssel vagy sem. Az említett esetek arra adnak bizonyítékot, hogy az áru átvételével késedelembe esett vevőnek a bírói gyakorlat nem adott kimentést. vö. SCHWARTZ i. m. 156-159.

¹² MNL CSCSML Szegedi Ítélőtábla VII/1.

Nagy Ferenc a kereskedelmi törvény kommentárjában külön kiemelte, hogy a kereskedelmi forgalomban is a halasztó hatályú vétel a gyakori és a bíróságok is általában azt vélelmezik, kivéve, ha a felek a szerződésben kifejezetten fix határidőben állapodtak meg.¹³

Egy 1896 szeptember 18-án kötött szerződés szerint felperes-eladó cég kötelezte magát arra, hogy 5000 kg erdélyi nyers-mézet 100 kg-ként 26 koronáért, készpénzfizetés mellett a marosvásárhelyi vasúti állomásra az alperes-vevő hordóiban 1896 novemberében fogja szállítani. A vételárat a vevőnek az átvételkor kellett kifizetnie. A vevő 300 koronát adott előlegül s kikötötte, hogy ha felperes-eladó az 1896. év folyamán bármely más cégnek mézet adna el, köteles lesz minden ilyen másnak eladott méz 100 kg-ja után alperes-vevőnek 10 koronát megtéríteni. Az alperes-vevő is kötelezte magát arra, hogy ha felperesen kívül mástól venne mézet, szintén minden 100 kg méz után 10 koronát fog felperesnek fizetni. Alperes-vevő a szükséges hordókat 1896 októberben felperesnek elküldte és az eladó az 5000 kg szerződésben meghatározott minőségű mézet 1896. november 30-án a marosvásárhelyi vasúti állomásra szállította, készen az átadásra. A vevő azonban az átvételre nem jelent meg. Az eladó a méz átvételére s a vételár kifizetésére 1896. november 30-án alperest sürgönyileg felszólította, egyben intézkedett a méz elárverezéséről, hiteles személy közreműködése mellett. A vevő táviratban még november 30-án értesítette az eladót, hogy bár késve, de feladta a vételárat.¹⁴

Az eladó ennek ellenére 1896. december 1-én du. 4 órakor a mézet hordókkal együtt királyi közjegyző jelenlétében 600 forintért eladatta, az 1896. december 2-án alperestől megérkezett vételárat nem fogadta el. Az eladó az alperestől a méz szerződési és eladási ára közötti különbözetest, az árverés megszervezésével kapcsolatos költségeit, valamint az alperes által mástól vásárolt méz után járó szerződés szerű kötbért követelte.

A vevő késedelme esetén a KT 351. §-a értelmében az eladónak jogában állt az árut közra kárba vagy más magánszemélynél letétbe helyezni a késedelembe esett vevő költségére. Ha az áru romlandó volt, akkor az eladónak a kár csökkentése érdekében jogában állt az árut elárvereztetni.¹⁵ A konkrét esetben azonban az áru romlásának a veszélye nem állt fenn, sőt, miután a vevő a vételár kifizetésével késedelembe esett ugyan, de sürgősséggel feladta a vételárat, mely tényről az eladót távirat útján értesítette, az eladónak nem volt joga a mézet elárvereztetni.

A törvényszék álláspontja szerint az adott esetben a KT. 354. § rendelkezéseit kellett alkalmazni. Eszerint, ha valamelyik fél a szerződéstől elállni akar, köteles a szerződő partnert értesíteni. Ha a vétel tárgya nem romlandó, akkor köteles megfelelő határidőt szabni a késedelembe esett félnek a teljesítésre, s csak ezt követően követelheti a késedelemből keletkezett kár megfizetését. A törvényszék az eladó felperes keresetét elutasította, mert a méz nem romlandó, a késedelembe esett vevő táviratban értesítette az eladót a vételár megfizetéséről.

13 NAGY Ferenc: *Kereskedelmi jog kézikönyve*. Budapest, Atheneum, 1904, 183.

14 MNL CSCSML. Szegedi Ítélet-tábla VII/1.

15 KUNCZ i. m. 401.; SCHWARTZ i. m. 160-161.

Az eladó fellebbezése folytán az ítélőtábla helybenhagyta a törvényszék ítéletét és megerősítette: „a megállapított tényállásból kitűnik, hogy a peres felek között létrejött az a vételi ügylet, mely szerint az eladott méz „november havában” szállítandó, nem képez fix ügyletet, mert sem a szerződés tartalmából nem tűnik ki, sem felperes nem bizonyított olyan ténykörülményt, amelyből következtethető lenne, hogy a szerződésben kikötött határidő magának a teljesítésnek oly lényeges kellékét képezte volna, hogy a későbbi ár vétel szerződészerű teljesítésnek nem tekinthető. Nem fix ügyletnél pedig a teljesítésben késedelmes fél nem zárható el attól, hogy előterjesztett kérelmére, utóteljesítésre megfelelő új határidőt nyerjen.”¹⁶ Az eladónak nem volt joga elárvereztetni a vétel tárgyát.

Az eladó késedelmével kapcsolatos szabályok betartására vonatkozott egy 1902-ben meghozott ítélet. Ugyanakkor az eset már szavatossági kérdéseket is felvetett. 1902 januárjában a felek abban állapodtak meg, hogy az eladók által meghatározott részletekben az év végéig olvasztott vaját szállítanak a vevőnek. Az utolsó alkalommal az eladók nem megfelelő minőségű, hamisított árut szállítottak, amit a vevő nem vett át és elállt a szerződéstől. A vevő a törvény 348.§-ra¹⁷ hivatkozva élt az elállás jogával és az utolsó részlet hibás teljesítése miatt kártérítést követelt.¹⁸ Az eladók viszontkeresettel éltek. Bár elismerték, hogy rossz minőségű árut szállítottak, de a vevő keresetének elutasítását azért kérték, mert a vevő a KT. 354.§-a szerint nem adott új határidőt a teljesítésre, másrészt nem értesítette előzetesen az eladókat elállási szándékáról.

Ha a törvénynek a felek által hivatkozott két szakaszát megvizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy mind a kettő a szerződéstől való elállás jogát rendezi. Az elállás jogát a törvény három esetben engedi. Egyrészt, ha a vevő rossz minőségű árut szállít, ha a vevő a vételár megfizetésével esik késedelembe, vagy ha az eladó az áru átadásával esik késedelembe. Ha az áru minősége nem felelt meg, a törvény első helyen említi az elállás jogát és csak ezután rendelkezik az árleszállítás lehetőségéről, illetve a kártérítésről. A vevői, illetve az eladói késedelem esetén előbb a szerződés teljesítését és a kártérítés követelését említi és csak ezt követően említi a törvényalkotó az elállás lehetőségét.

A törvény csak ezt követően a 354.§-ban rendelkezik arról, hogy ha bármelyik fél az elállás jogával él, köteles azonnal értesíteni az ellenérdekű felet, illetve kellő időt engedni az ellenérdekű félnek a teljesítésre.¹⁹

A fenti esetben a vevő, a rossz minőségű áru miatt állt el a szerződéstől, de sem új határidőt nem tűzött a teljesítésre, sem nem értesítette az eladókat. Az eladók emiatt

¹⁶ MNL CSCSML Szegedi Ítélőtábla VII/1.

¹⁷ „Ha az áru a kikötött vagy törvényi kellékeknek meg nem felel, a vevőnek jogában áll az ügylettől elállni, vagy a vételár aránylagos leszállítását igényelni. E mellett mindegyik esetben a nemaláni kár megtérítését is követelheti.” 1875. évi XXXVII. törvénycikk, 348. §.

¹⁸ Künz i. m. 398.

¹⁹ „A szerződő felek közül az, ki a teljesítés helyett kártérítést követelni, vagy a szerződéstől elállni kíván, erről a másik felet azonnal értesíteni, s ennek, ha ezt az ügylet természete megengedi, az utólagos teljesítésre kellő időt engedni tartozik.” 1875. évi XXXVII. törvénycikk, 354. §.

kérték a kereset elutasítását. Végző soron a Kúria ítéletének indoklásában világított rá arra, hogy mindegy miért kíván valamelyik fél a szerződéstől elállni, köteles az ellenérdekű felet az elállási szándékáról azonnal értesíteni. Ezért nem igaz a vevő állítása, hogy rossz minőségű áru esetén sem előzetes értesítés, sem határidő adása nem feltétele az elállásnak.²⁰

Ez az eset alkalmas a Kúria néhány évvel korábban született ítéletének felidézésére is. 1901-ben mondta ki egy ítéletében, hogy ha a felek abban egyeznek meg, hogy a vétel tárgyát a vevő részletekben kapja meg, mint fentebb az olvaszott vajat, bármely részlet szállítási határidejének elmulasztása jogot ad a vevőnek a szerződéstől való elállásra.²¹ Ezt a törvényi értelmezést egészítette ki tulajdonképpen a fentebbi esetben azzal, hogy az elállási jog gyakorlásának eljárási szabályait világította meg a Kúria.

A kereskedelmi vétel teljesítésének kérdéskörébe tartozik annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen kötelezettség terheli a vevőt, ha a vétel tárgyának átvételét megtagadja. Ilyen esetben köteles az árut az eladó rendelkezésére bocsátani.²² A rendelkezésre bocsátás célja, hogy az eladó a kifogásolt áruval rendelkezhesen. Ha a vevő elmulasztotta az eladót értesíteni a rendelkezésre bocsátásról, akkor többé nem élhetett az elállás jogával. Köteles volt a vételárat megfizetni, élhetett az áreszállítási jogával és kártérítést követelhetett.²³

A rendelkezésre bocsátás pontos szabályait a bírói gyakorlat több évtizeden át nem tudta pontosan meghatározni. A törvény szigorú formai feltételeit a jóhiszemű vevő javára igyekezett enyhíteni. Azt azonban több ítéletében is megfogalmazta a Kúria, hogy a vevő nem hagyhatja sokáig bizonytalanságban az eladót, hogy melyik lehetőséget választja a vevő.²⁴

A kereskedelmi vételi ügyleteknél a teljesítés feltétele – ahogy azt a fentebbi eset is érintette –, hogy a vétel tárgyának a szerződésben meghatározott minőségűnek kellett lenni. A Szegedi törvényszéknél nyújtotta be keresetét 1889-ben az eladó, mert a vevő a vételár megfizetésével késedelembe esett. A vételi szerződés tartalma szerint a vevő négy tábla szalonnát vásárolt a Szegeden bejegyzett kereskedőtől. Az eladó vasúton, utánvétellel adta fel az árut, miközben az utánvétet a szerződés nem tartalmazta. A vevő nem fizette ki az utánvétet, amiről értesítette is az eladót. Miután az utánvét költségét az eladó rendezte, ezután tudta a vevő a szalonnát átvenni 1889 május 29-én. A vevő június 14-én az átvétel helyén szakértőkkel megvizsgáltatta az árut, akik azt kereskedelmi forgalomba hozatalra alkalmatlannak tartották. A vevő értesítette az eladót, aki állította, hogy jó minőségű árut küldött. Ugyanakkor közölte a vevővel, hogyha nem kell a szalonna küldje azt vissza, vagy fizesse ki a vételárat. A vevő egyiket sem tette. Az eladó ezt követően nyújtotta be keresetét, állítva, hogy jó minőségű árut

20 NAGY i. m. 185.

21 *Jogállam*, 1902, 1(10), 819.

22 1875. évi XXXVII. törvénycikk, 347. §.

23 *Jogállam*, 1902, 1(10), 820.; *Ügyvédek Lapja*, 1915, (32) 190.

24 *Jogállam*, 1906, 5(10), 782. vö. KUNCZ i. m. 399.

szállított. Kétségbe vonta, hogy a szakértők azt a szalonnát vizsgálták meg, amit ő szállított, tekintettel arra, hogy csak két héttel az átvétel után kérte a vevő a szakértők általi vizsgálatot. A vevő ezzel szemben azzal védekezett, hogy az utánvét miatt tudta néhány nappal később átvenni a szalonnát, ami a júniusi melegben megromlott. Állítása szerint az eladót terheli a felelősség.

A törvényszék ítéletében azt fogalmazta meg, hogy „a szalonna oly áru, mely a melegben romlásnak van kitéve, ezért a vevőnek kötelessége lett volna azt megvizsgálás után eladni.”²⁵ De mivel az eladó nem tudta bizonyítani, hogy a szalonnában a szállítás alatt keletkezett a kár, elutasították az eladó keresetét. Miután az eladó részéről a teljesítés akkor következett be, amikor az árut a vevő ténylegesen átvette, az áruban a szállítás során keletkezett minden kár veszélyének a viselése az eladót terhelte.

Fellebbezés után az Ítéletábra megváltoztatta a törvényszék ítéletét. A vevő cseget tett ugyan az értesítési kötelezettségének, de nem közölte, hogy elállna a szerződéstől, nem gondoskodott a romlandó áru eladásáról, és nem jelentette ki, hogy a szalonnát az eladó rendelkezésére bocsátja. Ezért kötelezte a bíróság a vevőt a szakértők által megállapított szalonna árának a megfizetésére. (A bíróság élt ténylegesen az árleszállítással.)

A 20. század első harmadában megjelenő szakirodalmi munkákban a szerzők külön elemzés tárgyává tették azt, hogy az áru átadása és átvétele ugyanazon a helyen vagy különböző helyen történik-e. Ez alapján különböztették meg a helyi vételt a helykülönbségi vételtől (Distanzgeschäft). Általánosan elfogadottá vált, hogy nem tekintették helykülönbségi vételnak azt, ha a teljesítés helye az átadás és az átvétel helyén, a fuvarozás befejezése után történt. Ekkor az áru elküldése az eladó egyoldalú cselekménye volt, ami nem tartozott a vevőre. A vevőnek az árut a megadott helyen és időben kellett átvenni.²⁶

A vevőt terhelő rendelkezésre bocsátási kötelezettség, ha kifogásolta a vétel tárgyának minőségét, sok vitára adott okot. A Kúriának is többször kellett ez ügyben véleményt formálni. Az 1910-es évekre a bírói gyakorlat igyekezett a jóhiszemű vevőket védeni és kialakult az az általánosnak mondható gyakorlat, hogy ha a vevő az áru minőségét kifogásolva kijelentette, hogy „minden ebből eredő jogát fenntartja”, akkor ebbe a kijelentésbe a rendelkezésre bocsátást is beleértették. Ez azért volt jelentős, mert a kereskedelmi törvény szigorú formalitása miatt, ha a vevő a rendelkezésre bocsátást kifejezetten nem közölte az eladóval, akkor már nem élhetett az elállás jogával, csak a vételár leszállítását és kártérítést követelhetett. Viszont a bizonyítás az áru nem megfelelő minőségéről, a vevőt terhelte.²⁷ (Valójában a szegedi törvényszék előtt tárgyalta szalonna vétel esetében is ez történt.)

A levéltárakban fellelhető pertestek, valamint az egyes döntvénytárakban, szakfolyóiratokban közölt jogesetek alapján lehet meghatározni, hogy a bíróságok Magyarországon miképpen értelmezték a kereskedelmi törvény és azon belül a kereskedelmi

²⁵ MNL CSCSML Szegedi Ítéletábra VII.1. 676. doboz.

²⁶ SCHWARTZ i. m. 103-104.

²⁷ Kereskedelmi jog, 1907, 4(10), 164.

vételre vonatkozó törvényi szabályokat. A bírói gyakorlat bár sok ponton vált, mégis találkozhatunk egymásnak adott esetben ellentmondó ítéletekkel, vált különösen fontossá a Királyi Kúria szerepe, mert döntvényeivel, elvi határozataival a 20. század első évtizedének végére egy viszonylag egységes bírói gyakorlatot tudott kialakítani. Az I. világháborút megelőző években született rendeletek és magánhatározatok a világháborúnak a gazdasági életre gyakorolt hatásai ezt a több évtized alatt kialakult és egységesnek mondott bírói gyakorlatot megváltoztatta. Ez különösen a szerződéses ezen belül is a kereskedelmi vételi ügyletek teljesítése, pontosabban a nem teljesítés körül bontakozott ki, amely végül a gazdasági lehetetlenülésnek a bírói gyakorlatban kialakított szabályaihoz vezetett.